

Myrer:
Bisertabianae
trinae, altera
ste adjunctis
superimbas
trinae, alle
ra de super
leidentibus.

C 18. num. 32.

6
GEORGII HENRICI AYRERI D.

POTENTISSIMI M. BRITANNIAE REGIS ET DVCIS ELECTO-
RIS BRVNSVICO LVNEBURGICI AB AVLAE CONSILIIS IVR.
ANTECESSORIS ACADEMIAE GOTTINGENSIS H. T. PRO-
RECTORIS ET COLLEGII IVRIDICI DECANI

DISSERTATIONES BINAE

ALTERA

DE

A D I V N C T I S

SUPERINTENDENTIVM
CHOREPISCOPORVM VETERIS
ECCLESIAE PROPAGINE

ALTERA

DE

Fr 2422 b

SUPERINTENDENTIBVS
ECCLESIARVM PROTESTANTIVM
EPISCOPORVM VETERIS ECCLESIAE
PROPAGINE

ANTEA SIGILLATIM

N V N C C O N I V N C T I M C V M I N D I C E

E D I T A E :

LIPSIAE

APVD IO. CHRISTIANVM LANGENHEMIVM

CIO 1000 XLIV.

DISSERTATIO PRIMA
DE
ADIVNCTIS SVPERINTENDENTIVM
CHOREPISCOPORVM VETERIS ECCLESIAE
PROPAGINE.

§. I.

Dum de Adiunctis scribere animus est,
neque Adiunctos facultatis philosophicae, quos passim in Academiis
deprehendimus, neque ecclesiae Romanae, qui
Episcopis substitui solent et Coadiutorum ^{a)} no-
mine sunt insignes, neque ministerii ecclesiastici,

A 2

qui

a) De quorum origine agit
ILL. BOEHMERVS in *Originibus praecipuarum materiarum
iuris eccles.* Cap. XIV. Conf.
PETRVS DE MARCA *Concordia
Sacerd. et imper.* L. VI. c. 8.

LVDOV. THOMASSINVS *Ve-
ter. et nou. eccles. discipl.* P. II.
L. 2. c. 57. CASP. ZIEGLER.
de Episcop. L. 1. c. 15. et qui
ex instituto hoc argumentum
tractauit, ANT. DADIN. AL-
TE-

qui apud Protestantes Substituti audiunt, ^{b)} sed Adiunctos Superintenturae, quos vocamus, a me intelligi, ante omnia monendum fuit. Et talium quidem Adiectorum origo non aliunde, quam a Chorépiscopis veteris Ecclesiae, repetenda mihi videtur. Quod ut paulo dilucidius demonstrem, Christianae ecclesiae memoria vltima recolenda eiusque status primus inuestigandus est.

§. II.

Si igitur cum III. BOEHMERO ^{c)} quo non meliorem in excutiendis reconditae antiquitatis monumentis ducem sequi possumus, a capite ordinur et ad ipsa Apostolorum tempora adscendimus, illos ciuitates in primis, multitudine hominum abundantes largioreisque adeo messem promittentes, adiisse in iisque ecclesiis condidisse, quidem obseruamus. Sicuti tamen a generis humani redemptore per totum terrarum orbem emissi varias Iudeae regiones peragrarunt; ita nullum plane est dubium, eos quoque agris et vicis verbum diuinum annunciasse coetusque fidelium hinc

et

TESERRA in Dissert. binis de *Coadiutoribus Episcoporum*, inter eiusdem *Dissertationes iuris can.* Tolosae 1657. editas.

b) Horum et vocationem atque constitutionem et salaria ac priuilegia data opera persequitur D. IO. DAN. STIP-

PERVS in Diss. de eo, quod iustum est circa ministror. ecclesiæ substitutos. Lipsi 1727. edit.

c) In Diss. de Christianorum coetus in vicis et agris, quae est Vta Dissertationum iuris eccl. antiqui ad Plin. Secund. et Tertull.

* * *

5

et inde dispersorum etiam rure collegisse suaque
imbuisse doctrinam. Falcem in alienam messem
immittere forsan videbor, si ad confirmandam
hanc sententiam ante omnia auctoritate noui fo-
ederis scriptorum vtar. Sed, tantum abest ut I Cti,
vti quidem vulgo creditur, adeo mali sint Christiani,
ut lectionem sacri codicis prorsus negligant; quin
potius cum Corpore iuris inseparabili illam nexu
coniungendam esse, vel ob varias causarum deci-
siones, ex iure diuino reuelato repetendas, cuius
genuino Iurisprudentiae cultori persuasissimum est.
Ex Praeconibus adeo Euangelii LVCAS de Petro
et Iohanne ita scribit: ^{d)} οἱ μὲν ὅν, διαμαρτυράμε-
νοι οὐ λαλήσαντες τὸν λόγον τῷ πνεύμα, ὑπέρερεψαν
εἰς Τερεβαλῆμ, πολλάς τε ιώμας τῶν Σαμαρε-
τῶν ἐυηγγελίσαντο. Cuius loci versionem Latini-
nam in gratiam eorum, qui Graeca nesciunt et
hinc, non legi illa debere, forte putauerint, adden-
dam esse duxi. Ita autem habet: *Illi quidem ita-
que testificati et loquuti verbum domini, redi-
bant in Hierusalem, multosque vicos Samarita-
norum euangelizarunt.* Clarius adhuc rem, de qua
mihi quaestio est, explicat CLEMENS ROMA-
NVS, apud quem ^{e)} haec de Apostolis legimus:
*Κατὰ χώρας ὅν οὐ πόλεις ηγεύσαντες παθέσανον
τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν δοκιμάσαντες τῷ πνεύματι, εἰς*

A 3

ἐπε-

d) Actor. VIII, 25.

e) Epif. 1. ad Corinth. c. 42.

ἐπισημότεροι διανόντες τῶν μελλόντων πιστεύειν.
i. e. per regiones igitur s. agros et urbes verbum
praedicantes, primitias earum, scilicet regionum
ac ciuitatum, vti recte interpretatur IOH. BOISIUS,^{f)} *spiritu probantes, Episcopos et Diaconos*
eorum, qui credituri erant, constituerunt.
Quo respexit forsitan M. ANT. DE DOMINIS,^{g)} *inter caetera, quae contra purpuratos aulae*
pontificiae, BARONIVM et BELLARMINIVM, de
successione pontificis Rom. in Episcopatu Petri
disputat, vrgens, Petrum iam tres habuisse Chor-
episcopos insignes, Linum, Cletum et Clemem-
tem. Quanquam, vt statim ex sequentibus pa-
tetebit, nomen Choropiscorum tardius, quam
ipsa res, innotuerit, id quod diligentissimum alias
antiquitatum ecclesiasticarum scrutatorem, LVD.
THOMASSINVM^{h)} *aeque, ac MORINVM,*ⁱ⁾ *ideo*
a IACOBO BASNAGIO,^{k)} *CLEMENTIS lo-*
cum aduersus nonnullorum obiectiones vindican-
te, refutatum, haud dubie seduxit, Choropisco-
pos tria priora secula habuisse plane nullos, falso
inde sibi persuadentes.

§. III.

f) in *Annotationibus ad h. l.*
HENRICI WOTTONI editio-
ni Cantabrig. an. 1718. ad-
iectis.

g) de *Rep. eccl. L. IV. c.*
6. §. 17.

h) I. d. P. 1. L. 2. c. 1. §. 8.

i) de *Ordinat. P. 1. Ex. 4.*
c. 1.

k) *Histoire de l' Eglise L.*
1. c. 5.

§. III.

Confirmat, quae ex Actis Apostolorum Epistolisque CLEMENTIS adduxi, inter scriptores profanos PLINIUS SECUNDVS,¹⁾ Traiano, ut rem miratu dignam, referens, non ciuitates tantum, sed vicos etiam atque agros, superstitionis istius contagionem perniciemus esse. Hoc autem ipsum nomine contumelioso Christianae incrementum religionis indicasse, nemo mirabitur, qui cogitauerit, gentilem fuisse adeoque ex mente gentilium non aliter loqui potuisse, quorum quippe indignatio aduersus crescentes indies Christianorum coetus frequenter admodum, teste TERTULLIANO,^{m)} fuit audita. Obsessam, inquit, vociferantur ciuitatem, in agris, in castellis, in insulis Christianos. Omnem sexum, aetatem, conditio nem et iam dignitatem transgredi ad hoc nomen, quasi detrimento moerent. Vnde quoque factum est, ut gentilibus, quorum magnus adhuc numerus passim in pagis ac vicis supererat, quamuis iam pleraque ciuitates Christianam religionem ample xae essent, nomen paganorum tribueretur, ad omnes deinde Ethnicismo addictos, ut in urbibus commorantes, translatum. Quam solidam deno-

1) Lib. X epist. 97.

m) In Apologet. c. I.

denominationis rationem tum GERH. IOH. VOS-
SIVSⁿ) tum ARNOLDVS VINNIUS^o) reddit, a
B. HEINECCIO^p) quoque approbatam illustra-
tamque. Plura testimonia, quae partim Illustr.
BOEHMERVS^q), partim scriptor Anglus^r) ex
patribus ecclesiae, IVSTINO MARTYRE, CY-
PRIANO et EVSEBIO hanc in rem attulit, su-
peraddere huius scriptionis limites vertant.

§. IIII.

Id potius nunc monendum est, non aliam
ecclesiarum, in agris et vicis, quam in ciuitatibus,
collectarum, fuisse rationem, et vtrasque ab initio
suos habuisse presbyteros f. Episcopos,^s) nec no-
mine, nec dignitate, nec potestate, a se inuicem
distinctos, sed aequales omnes gradu, eiusdem, vt
HIERONYMVS ait^t), meriti eiusdemque sacer-
dotii,

n) In *Comment. ad PLINII Epist.* cit. p. 45. sq.

o) Ad pr. I. de *militari testamento* voc. paganor.

p) in *not. ad VINNII Comment. ad Insit.* l. d.

q) Diff. cit. §. 3. sqq.

r) in *Tr. de Regim. eccl. primor. seculor.* a IENCKINO THOMASIO ciuitate Latina, et a IOH. EVSTACHIO GOLD-HAGEN Germanica donatus, cap. II. §. 12.

s) Ignotum enim fuisse o-

lim presbyterorum et Episco-
porum discrimen, iam dudum
euicerunt alii. Vid. WALO
MESSALINV S f. SALMASIVS
de Episcop. et presbyt. Conf.
VAL.VELTHEMIIDiff. de Epi-
scopor. iur. et BOEHM. Com-
ment ad P. de MARCA C. S.
et I. L. II. Obs. 9. Postquam
autem illud per vrbanas eccl-
eias inualuit, in ruralibus quo-
que Episcopi a presbyteris di-
stingui coeperunt.

t) Ep. 85.

* * *

dotii, quod non solum ex iis, quae modo laudatus BOEHMERVS aduersus cathedrae Episcopalis adulatores nimios differit ^{u)}, sed exinde quoque fit planum, quod, vti plenius scriptor ille ANGLUS ^{x)} probauit, Episcopatus tum non latius, quam hodiernae parochiae, quod vocabulum a rusticis ecclesiis ad vrbicas translatum esse, obseruat DIONYSIUS PETAVIUS, ^{y)} patuerunt. Neque improbabilis est coniectura, quam plures ex Episcopis, anno CCLVIII. Carthagine congregatis numerumque LXXXVII. impletibus, fuisse oppidorum obscurorum Episcopos, cum apud PTOLEMAEVM aliasque veteres Geographos nusquam oppidorum nomina reperiantur. Passim hinc apud antiquos scriptores ecclesiasticos ruralium Episcoporum sit mentio, vti pluribus SAMVEL BASNAGIVS ^{z)} ostendit.

§. V.

Sed successu temporis et seculo in primis IV. vbi de potestate, officio et gradu illorum disputari coeptum est, Episcopi in vrbibus, quorum ambi-

u) Diff. cit. §. 4. sq.

praecip. mat. iur. eccles. cap.

x) I. d. cap. 11. sqq.

III. et plenius in *iure paroch.*

y) Ad Epiphan. Haeres. 69. p. 276. edit. Paris. ann. 1622.

Sect. II. cap. 2.

Originem parochiarum indagavit BOEHMERVS in Orig.

z) In Annal. eccles. ad ann. 341. §. 14. sqq.

B

ambitio tum in immensum creuerat, amplius ferre non potuerunt hanc aequalitatem, quin potius, nomen Episcopi in agris vilescere, putantes, effecerunt, vt, hocce titulo sibi solis reseruato, ii, qui rure degerent, Chorepiscopi non a choro, quasi inspectores chori, aut ex choro sacerdotum essent, vt perperam nonnulli existimarunt ^{a)}, sed a χώρᾳ, quod vocabulum villam vel agrum significat, quia erant χώρας, vel, vt DIONYSII EXIGVI auctoritate motus, mauult IOH. CASP. SVICERVS ^{b)}, τῶν χωρῶν ἐπίσημοι, ruris Episcopi, Regionarii, villani, vicani, quae nomina promiscue adhiberi videas, appellarentur. Prima talium Chorepiscoporum mentio facta in Synodo Ancyranā ann. CCC XIV. circiter in Galatia habita, can. XIII. Postea in conciliis Neocaesariensi c. XIV. Antiocheno c. VIII. et X. Laodiceno c. LVI. et in sequentibus Synodis, praesertim Chalcedonensi c. II. aliisque veterum monumentis multa et frequens occurrit. Neque Occidenti haec dignitas incognita mansit, tametsi serius ipsum nomen ibi sit ysu receptum. ^{c)})

§. VI.

a) Conf. STRYCK. annot. ad SCHILT. I, I. C. L. i. Tit. 7. §. 21. add. RHB. MAVRVS de institut. sacerd. L. I. c. 5.

b) In Thes. eccles. voc. χωρῶν ἐπίσημος.
c) Vid. BLONDELLVS de Episcop. et presyb. Sect. III. ZIMMER-

§. VI.

Neque vero in sola nominis differentia ac-
quieuit fastus Episcopalis, sed, ecclesiarum ratione
magis magisque ad statum ciuilem sese compo-
nente et subordinatione inter ipsos Episcopos in-
ualecente, Chorepiscopi quoque Episcopis ciui-
tatisibus, quos vocant, subiecti fuerunt. Vnde
ad exemplum regiminis secularis territorium Epi-
scopi regio illa, quae ciuitati adiacet et in antiquis
canonibus Dioecesos, aliquando etiam paroeciae
nomine venit, vocari coepit.^{d)} Haec tamen subie-
ctio dignitatem Episcoporū ruralium non ma-
gis imminuere potuit, quam Episcopi in ciuitati-
bus ideo quidquam ex sua amiserunt, quod Me-
tropolitano subordinati essent. Neque hinc opus
est illos vel cum THOMASSINO ^{e)} ex collegio
Episcoporū penitus expungere, vel, quod C A-
BASSVTIVS ^{f)}, BELLARMINVS ^{g)} et P. DE
MARCA, operose hanc distinctionem persecutus,^{h)} sed a BLONDELLO ⁱ⁾ refutatus, faciunt,
inter Chorepiscopos, qui habuerint ordinationem

B 2

Epi-

ZIMMERMANN. *Annal. mis̄.*
mens XII. n. 4.

d) Vid. c. 10. C. 16. q. 7.
c 17. C. 18. q. 2.
e) l. d. P. 1. L. 2. c. 1. §. 3.
f) *Notit. concil.* c. VIII. p. 45.

g) de *Cler.* L. I. c. 17.
h) de *C. S.* et *I. L.* II. c. 19.
i) de *Episcop. et preshyt.*
Sect. II. p. 43. et Sect. III. n.
II. sqq.

Episcoporum et alios, qui meri fuerint presbyteri, distinguere, vel cum iuris canonici interpretibus plerisque, TVRRIANO,^{k)} ESTIO,^{l)} ANT. AVGVSTINO^{m)} et aliis, quos etiam sub ficto WALONIS MESSALINI nomine latens CLAVD. SALMASIVS,ⁿ⁾ SPALATENSIS item,^{o)} FIELDIVS^{p)} et FORBESIVS^{q)} sequuntur, presbyterorum ordini simpliciter accensere, vel, ut ZIEGLERO,^{r)} cuius opinioni non solum CHRISTIANVM THOMASIVM^{s)}, sed etiam viros summe reuerendos, CHRISTIAN. MATTH. PFAFFIVM^{t)} et SAL. DEYLINGIVM,^{u)} ad stipulari video, placuit, Chorescopicis medium inter Episcopos et presbyteros locum assignare adeoque praeter ecclesiae antiquae rationem quatuor Clericorum ordines, quorum tantum tres noti sunt, statuere. Quae distractae eruditorum de Chorescopicis sententiae causa fuerunt, cur amplius ceteroquin rerum ecclesiasticarum collector, GOTTFR.

k) Not. in can. 54. Concil.
Nic. Arab.

l) in IV. Sent. Difſ. 24. §.
30.

m) Epit. iur. can. L. VI
Tit. I. c. 8. II. 13.

n) l. d. c. V.

o) de Rep. P. I. L. 2. c. 9.

n. 17. sqq.

p) Of the Church L.V. c. 29.

q) Iren. L. II. c. 11. prop.

14.

r) de Epis. L. I. c. 13. §.

1. sqq.

s) In not. ad LANCELL. I.I.
C. Lib. I. Tit. 17. §. 1. n. 238.

t) Instit. iur. ecclef. L. II. c.

3. §. 10.

u) Instit. prud. paſtor. pro-
theor. gen. c. 1. §. 13. extremo.

FR. ARNOLDVS, ^{x)} eos saltem leui brachio attigerit, nihilque de iis definiuerit. Fuisse vero non tantum Episcopis suppares, quo DIONYSIVS PETAVIUS primum inclinat, ^{y)} sed; quod ipse deinde, clarius mentem suam explicans, agnoscit, veros Episcopos, in villis atque agris cum potestate presbyteros rurales, qui ἐπίχωροι cap. XIII. Concil. Neocaes. s. presbyteri ἐν ταῖς χώραις c. VI. Concil. Antiochen. dicuntur, atque a DIONYSIO EXIGVO presbyteri ruris, in aliis canonum editionibus *conregionales* Latine reduntur, regendi constitutos, et ipsum nomen satiis indicat, et iam pridem a clarissimis Anglis, BARLOVIO Episcopo, ^{z)} HAMMONDO, ^{a)} BEVERIGIO, ^{b)} CAVEO, ^{c)} multis argumentis fuit demonstratum, quibus nouissime calculum suum adiecit accuratissimus originum ecclesiasticarum indagator, JOSEPHVS BINGHAMVS, ^{d)} dubia simul nonnullorum, qualia etiam ZIEGLERVS BEVERIGO obmouit, solidissime soluens, et Chōrepiscoporum officium atque potestatem

B 3   exakte

x) In der Abbildung der ersten Christen L. II. c. 11. §. 15. sub finem.

y) l. c. p. 277.

z) Letter to Bishop Vsher in Vsh. Lett. 222. p. 520.

a) Dissert. III. contra BLONDELL. c. 7.

b) Pandect. Tom. II. Not. in Concil. Ancyrl. c. 13. p. 176.

c) Prim. Chrifl. p. 1. c. 8.

d) Orig. eccles. L. II. c. 14. §. 4. sqq.

exacte describens. Eandem quoque sententiam tuetur III. BOEHMERVS, ^{e)} cuius vestigia pressit IAC. GABR. WOLFFIVS. ^{f)} Hoc tamen negari nequit, Chorepiscoporum, qui nimium sibi arrogare incipiebant, potestatem in conciliis seculi IV. valde limitatam, ipsosque ab Episcopis, qui ecclesiis in vrbibus praeerant, magis magisque fuisse distinctos ^{g)}. Etiamsi enim intuitu officii συλλετεργοι s. comministri et collegae Episcoporum vocarentur; attamen, ut saltem dignitate villanos se inferiores esse, ostenderent praesules urbani, nouum vicariorum nomen introduxerunt, habere quidem Chorepiscopos dignitatem Episcopalem, sed vicariam solum, et sic omnem eorum potestatem ab Episcopo, cui subessent, tanquam a capite gubernationis ecclesiasticae, dependere. Quod ipsum tamen ab Episcoporum ordine illos minime exclusit, neque quidquam obstat, quod Episcopalia quarundam functionum exercitia iis fuerint denegata. Duplicis generis Chorepiscopos in vetere ecclesia fuisse, alios scilicet in paruulis oppidis, vicos ac pagis; alios contra, qui in vrbibus maioribus ipsorum Episcoporum praesentium vices gererent, ex canone VIII. Concilii Nicaeni euin-

e) Diff. cit. §. 8. et. 9.

c. 7. membr. 3. §. 21.

f) *Instit. iurispr. eccl. L. I.*

g) Vid. c. 4. D. 68.

euincere studuit ANT. VAN DALE.^{h)} Quod quomodo sit accipiendum, explicat IOH. FRANCIS C. BVD DEVS.ⁱ⁾

§. VII.

Reprobatos tandem Chorepiscopos et penitus sublatos fuisse, vulgo ex epistola quadam DAMASI^{k)} probari solet; sed aequo illam supposititiam esse, ac alias eiusdem farinae decretales, in Collectione ISIDORI MERCATORIS obuias, ex instituto demonstrauit DAVID BLONDELVS.^{l)} Primum iis vulnus inflictum est anno CCCLX. in Concilio Laodic. c. LVI. vbi patres tum congregati ita sanxerunt: "Οτι οὐ δεῖ εν ταῖς ιώμαις κηρύξειν ταῖς χώραις παθίσασθαι ἐπισκόπους, ἀλλὰ περιοδευτὰς, quod non oporteat in villulis vel in agris constitui Episcopos, sed periochteas. Quod vocabulum non circuitorem s. circumcurfatorem, vti quidem vulgo redditur, sed curatorem animarum eodem sensu denotare, quo curatores corporum s. Medici olim dicebantur periodeu-

h) In *Dissert. de vera et falsa prophetia* p. 1. c. 4. p. 218.

i) In *Commentat. Historico-dogmat. de Ecclesia Apostolica* c. VI. §. 3. not. ** pag. 687.

k) Vid. c. 5. D. 68.

l) In *Pseudo-Isidoro et Turiano vapulante. Conf. programma nostrum inaug. de Collectione iuris can. tum veteris tum recentioris.* pag. 22. sq.

riodeutae^{m)} praeter SALMASIVMⁿ⁾, SVICERVM^{o)} et HILDEBRANDVM,^{p)} contendit supra laudatus IAC. BASNAGIVS,^{q)} inde curati titulo, qui medio aevo promiscue parochis tribui

m) Frequens est apud veteres haec Medicorum appellatio, rei ipsi adeo visa conueniens, ut περιδιά et περιδένειν, quae vocabula proprie actum obambulandi indicant, cuiuscunque morbi sanationem et profanis et ecclesiasticis scriptoribus significantur. Quod variis exemplis et CAROLVS DV FRESNE in *Gloss. med. et inf. Graecit.* et SVICERVIS in *Thes. eccles.* h. v. docent, quorum illud, *quod ex ATHANASIO* defunditum est, prae ceteris ideo meretur notari, quod idem verbum ibi de Christo coecum sanante adhibetur. Sed quod multis eiusmodi vocabulis accidit, innocentia et honesta appellatione in deteriorem partem detorqueri coepit, male deinde periodeutae audire eoque nomine Medicastri et circumforanei tantum denotari coeperunt. Vnde nec MODESTI NVM iCtum, cuius fragmentum extat in l. 6. ff. de *Exclusat.* vbi §. 2. Medicis, qui pe-

riodentiae vocantur, quemadmodum a reliquis muneribus, ita etiam a tutela et cura vacatio tribuitur, non tales intellexisse circulatores, ex aliis iuris textibus probat MENAGIVS in *Amoenit. iur. ciu. c. 35.* p. 219. Neque vero sedentarios et in umbra medicinae studia exercentes, vti CVIACIVS ad h. l. notauit, quos, obseruante MENAGIO, l. d. p. 220. Medicorum princeps, HIPPOCRATES, λόγως, ἐπηρεόμενος vocat, sed eos soluin, qui circumeundo et aegros perambulando publicis commodis inferiunt, atque Clinici alio nomine dici consuerunt, hoc priuilegio gaudere, ipsa ratio legis satis innuit, quae illos onere tutelae ab officio aegrotos visitandi non vult auocari.

n) De Episc. et Cler. p. 314.

o) Thes. eccles. voc. περιδένεις.

p) De Episc. §. 50.

q) l. c. §. 6.

bui solebat et hodiendum apud Gallōs, vti vocabulum *Curé* testatur, visitatus est, lucem affundere conatus. Ratio, quae potissimum huic explicatiōni fauere videtur, haec est, quod periodeutae in locum Chōrepiscoporum substituendi ex intentione concilii, nomine saltem Episcopali mutato, nihilominus in uno loco manere debuerint. Verum enim vero munia ipsorum in circumeundis lustrandisque ecclesiis omnino constitisse, peculiari opera satis probatum dedit GUSTAV. GEORG. ZELTNERVS.^{r)} Vnde non male SCHILTERVS,^{s)} eis comparat die Land-Inspectores, passim ad ecclesiās visitandas constitutos et pagos vicosque crebro hoc fine obambulantes. Sicuti tamen ipse ZELTNERVS Celeberri-mi EVERH. OTTONIS^{t)} sententiam in medio relinquit, scilicet similem Medicorum, aegros visitantium, circuitiōni vocis periodeutae significatum esse, sed ipsos periodeutas praeter munus illud ecclesiās obeundi certae ecclesiae s. certo aliqui vico affixos fuisse; ita iis, quae in contrariam partem moneri possent, repugnat locus THEODORITI, quem pro eadem opinione stabienda attu-

r) In *Theologo circuitore s. de periodeutis veter. eccles. restituendis* voto, quod dissertationis Hist. Theol. argumen-

tum continet, Altorf. 1718. edit.

s) *I.I.C.L. I. Tit. 7. §. vlt.*

t) *De ædit. colon. c. VI. n. 7.*

attulit elegantissimus AEGID. MENAGIVS.^{u)}
Sed quamcunque demum sententiam in re tam
dubia et a nostra aetate tam remota amplectaris,
id certum est, patres concilii Laodiceni scopum
suum non statim obtinuisse. Discrimen enim in-
ter Chorēpiscopos et periodeutas per longa ad-
huc temporum interualla continuatum fuisse, tum
ex l. 42. §. 9. C. de *Episc. et Cler.* obseruat Illustr.
BOEHMERVS,^{x)} tum variis Chorēpiscoporum,
post illa tempora adhuc occurrentium, exemplis
DIONYS. PETAVIVS, IAC. BASNAGIVS et
JOSEPHVS BINGHAMVS ostendunt.^{y)} Diutius
adhuc in ecclesia Occidentali, vbi etiam, quod
supra iam monui, tardius innotuerunt, floruisse,
constat, Chorēpiscopos, neque hos ab ordine Epi-
scoporum excludi passus est RHAB. MAVRVS,
seculo IX. sedem Archiepiscopalem Mogunti-
nam occupans, sed ipsis aduersus decisionem Leo-
nis III. Pontificis, cui contentionem hac de re ex-
ortam dirimendam proposuerat Carolus M., di-
gnitatē Episcopalem vindicauit.^{z)} Neque
vero statim decretum papale de abrogandis Chor-
ēpiscopis a proceribus, qui tum in comitiis Ra-
tisbonensibus congregati erant, approbatum fuit,
quippe

u) In *Amoenit. iur. ciu. c. 35.*

y) locis cit.

P. 217.

x) *Iur. Eccles. Protest. L. III.*
Tit. 39. §. 21.

z) In *Tr. de Chorēpiscop. a*
BALVIZIO edit. Tit. 8.

quippe qui eos saltem ad presbyterorum ordinem
reuocarunt. ^{a)} Ab hoc tamen temperamento
ipsum Carolum M. tempore procedente recessisse
atque Chorepiscopos de gradu diecisse suo,
immo tandem penitus sustulisse, ex variis capi-
tulis colligit ZIEGLER VS ^{b)}, qui simul causas
diuturnae ipsorum conseruationis in ecclesia Oc-
cidentali dissoluto Episcoporum viuendi generi
adscribit, qui, genio suo indulgentes, venationi,
aucupio caeterisque seculi oblectamentis, vnic
vacabant et ad functiones officii sui vicaria alio-
rum opera vtebantur. Vnde apud pseudo D A-
M A S V M, ^{c)} cuius fictae epistolae circa illud tem-
pus lucem adspexerunt, meretricibus comparan-
tur, quae statim, vt pariunt, infantes suos
aliis nutricibus tradunt educandos, vt suam ci-
tius libidinem explere valeant. Nam et ipsi
infantes suos, id est, populos sibi commissos aliis
educandos tradere ibi dicuntur, vt libidines ex-
pleant, id est, pro suo lubitu secularibus curis
inhient, et quod unicuique visum fuerit, liberius
agant. Nulla aut rarer saltem ab illo tempore
in Occidente Chorepiscoporum sit mentio, qui
seculo X. et XI. circiter tandem penitus occide-
runt

C 2

a) Vid. Cap. Reg. Franc. L.
VII. c. 187. Conf. BALVZ.
T. II. p. 1237.

b) l. d. et in not. ad LAN-
CELL. L. I. Tit. 17. §. 2. n. 242.
c) Epist. V.

runt atque in eorum locum Decani rurales et plebani surrogati fuerunt.^{d)} Qui enim in ecclesiis Germaniae et Galliae adhuc retenti sunt Chorepiscopi, ex quibus Treuirensim et Coloniensem pro exemplis adducit RHETIVS,^{e)} nomine potius, quam re ipsa, tales esse censentur.^{f)}

§. VIII.

In Anglia sub initium reformationis regnante Henrico VIII. de Chorepiscopis sub Episcoporum suffraganeorum nomine restituendis actum esse, BVRNETVS^{g)} memoriae prodidit et ex eo BINGHAMVS^{h)} adnotauit. Saltem similes illis esse in ecclesiis Anglicanis Decanos rurales, tempore Iacobi I. ostendit D. MOCKET,ⁱ⁾ quem Archiepiscopo Cantuariensi à sacris domesticis et praefectum collegii omnium animarum in Academia Oxoniensi fuisse, ex Actis eruditorum Lips.^{k)} didici, quae etiam fata libri, ob iunctos ipsi

d) Vid. SPELMANNI *Glossar. Archaiolog. voc. Chorepiscopi.* add. Consultiss. DIETERICVS GOTTH. ECKARDT. in der Erklärung über IOH. SCHILTERI *Inst. Iur. can.* L. I. Tit. VII. §. 21. n. 23.

e) *Instit. iur. publ.* L. I. Tit. 16. §. 22.

f) Conf. CHYTRAEI *Sax.* L. XXV. et XXVI. et SITHMANN *de iure Episc.* C. I.

g) *Hist. of Reformat.* Vol. I. p. 157.

h) l. d. §. 17.

i) In *Tr. de politia ecclesiae Anglic.* qui vna cum RICHARDI ZOVCH *descripitione iuris et iudicij eccles.* et *descripitione iuris et iudicij temporalis* Lond. 1683. fuit recusus.

k) Ann. 1685. p. 100. sqq. vbi recensio modo dictorum Tractatum extat.

* * *

ip̄i altri libros regimini ecclesiastico perniciosos,
flammas passi, enarrant.

§. VIII.

In Germania excusso iugo pontificio repurgatoque B. LUTHERI opera sacrorum cultu status ecclesiasticus in terris Protestantium aliam plane faciem induit. Cessauit enim illa Hierarchia dominatusque papalis, cui adornando, tuendo amplificandoque Pontificii doctores tantopere fuerunt intenti, omneque ius circa sacra, quod Clerus per tot secula usurpauerat, summae potestati ciuili vindicatum fuit, ac principibus Euangelicis etiam per pacem Religiosam et Westphalicam iure quasi postliminii restitutum. Neque tamen hinc omne discrimen inter ministros ecclesiae sublatum, sed boni ordinis causa pro functionum, quas obeunt, varietate ac differentia diuersus quoque honor diuersaque dignitas eis attributa. Est igitur etiamnum quae libet fere prouincia, quae principi Euangelico paret, in certas dioeceses diuisa, quarum una quaeque, vti olim Episcopi inspectioni suberat, ita nunc, explosa iurisdictione Episcopali, vtpote quae omnis in principe residet, et modestiore vocabulo Latino, quod tamen Graecum ἐπισκοπῆς planissime interpretatur, adhibito, Superintendentis curae est demandata, cuius muneric rationem

tionem plena manu tradit C A S P. Z I E G L E R V S .¹⁾
Istae dioeceses suas habent parochias, maxime pa-
ganas et rurales , quarum parochi s. pastores Su-
perintendentem , vt superiorem suum , reueren-
tur , de rebus in parochia sua contingentibus ad
ipsum referunt , praeceptisque eius obtemperant ,
auctoritate principis , a qua sola robur accipiunt
suum, datis.^{m)} Quum autem vnuſ saepe non suf-
ficiat omnibus in vna prouincia dirigendis , Super-
intendenti Generali plures Speciales et Adiuncti
ad exemplum veterum Chorēpiscoporum , quos
hinc non incongrue , cum illis comparat I O H .
S C H I L T E R V S ,ⁿ⁾ sunt subordinati . Quae instituta
sicuti ad bonum ordinem in ecclesia reducendum
promouendamque disciplinam ecclesiasticam mul-
tum conferunt ; ita non solum in Saxonia Electo-
rali,^{o)} vbi tamen deinde , tum nomen , tum officium
Superintendentis Generalis fere in desuetudinem
abiit.

1) In libello singulari , qui
Superintendentis inscriptus est.

m) Praeiuū iam L V T H E -
R V S et nominis et officii hu-
ius determinatione im Unter-
richte der Visitatorum Tom. IV.
Altenb. fol. 408. rubr. Von Ver-
ordnung des Superintendenten.

n) l. d. §. penult.

o) Vid. *Ordinat. eccles. Elec-*
tior. Sax. Tit. Von der Visitation
it. Rubr. Von Amt der Gene-

ral-Superintendenten , vbi sic
constitutum legitur : Damit die
Special-Superintendenten und
derselben Adiuncten unterworffene
Pfarrer in gebührenden Fleiß
und Treu ihres Amtes und göttl. Be-
ruffs , so viel die Sorge ihrer ihnen
von Gott befohlenen Pfarr-Kinder
und Inspection der andern jeden
assignirten Kirchen anlanget , ge-
halten werden , soll jeder Gene-
ral-Superintendent auf seine
Special-

abiit. ^{p)} sed etiam in terris ducum Saxoniae intalue-
runt, vbi potissimum Ernestus Pius, dux Saxo-Go-
thanus, gloriosae memoriae, cui salutem ecclesiae
in primis curae cordique fuisse constat, saluberri-
mas ordinationes ecclesiasticas condidit et ad ea-
rum exactiorem obseruationem nouos passim in-
spectores rei ecclesiasticae et Adiunctos *ἐπισκό-*
πάντων constituit. Extra Saxoniam vero non
tam frequens est haec functio, sed Decanorum no-
men magis receptum est. In terris Brunsuico-
Luneburgicis, vbi olim Archidiaconorum sic dicti
Locumtenentes, s. vicem gerentes, quales subscrip-
tiones in antiquis diplomatibus occurrunt, Adiunc-
tis similes fuisse videntur, Superintendentes Spe-
ciales sunt frequentiores. Quod ad ipsam subordi-
nationem Adiunctorum, vbi hi vsu veniunt, attinet,
illa ita se habet, vt, si casus dubius incidat, Adiuncti

Superin-

Special-Superintendenzen und
Adiuncten fürnehmlich seine flei-
sige unnachlässliche Inspection
halten, und mit Ernst sehen, da-
mit jederzeit solche Aemter mit rei-
nen, unverdächtigen, beständigen,
aufrichtigen, redlichen, christlichen,
verständigen, eiserigen Personen,
so viel möglich, versehen, daß auch
jeder seinem Befehl und Amt der
Instruction nach mit Fleiß und
treulich nachkomme, und hierinnen
niemand verschonet werde,

p) Vid. ZIEGLER l. c. c.
III. §. 6. vbi rationem, cur Su-
perintendentens Wittenbergen-
sis solus nomen istud retine-
rit, hanc esse, suspicatur, vel
quod prior tempore hoc ti-
tulo fuerit insignitus, vel quod
Wittenberga, Electoratu*vin-*
cculo annexa perpetuo, pri-
mam in circulo Electorali se-
dem adeoque quasi metro-
polin constituat.

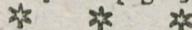
Superintendentem, et hic consistorium, quod apud Protestantes nomine principis iurisdictionem ecclast. exercere solet, consulere debeat. ⁹⁾

§. X.

Neque tamen vna eademque omnium Adiunctorum est conditio, potius mediatos alios, alios immediatos esse videmus. Illi Superintendenti sunt subordinati et ad eum de rebus, quae in ecclesiis ad inspectionem suam spectantibus geruntur, referunt; hi contra immediate Consistorio subsunt et peculiarem suam, ut ipse Superintendent, habent dioecesin, in qua etiam visitationes ecclesiarum et scholarum suscipiunt atque in causis matrimonialibus aliisque ecclesiasticis cum iudicio ecclesiast. inferiori, quod das geistliche Untergericht vocari solet, primam instantiam formant, nisi quas Consistorium sibi soli reservauerit, de quibus vel ab Adiuncto solo vel a iudicio ecclesiastico inferiori relationes ad illud fiunt. Talem Adiuncturam esse Frauenbreitungensem, intellexi ex iis, quae nuper mecum amice Vir quidam *Plurimum Reuerendus* hac de re communicauit. Habuisse enim illam, scribit, cum adhuc pago Schwallungensi affixa et Superintendenti Wasungenensi subordinata esset, Adiunctum mediatum, qualis etiam olim Herpfiae fuit, sed postquam a. MDCLXXIII. ab Ernesto pio Schwallunga Frauenbreitungam translatâ est, Georgium Melchiorem Reichartum primum Adiunctum immediatum naestam esse.

DISSE

9) Conf. *Instruktion die Katechisation betreffend Tit. 2. Vor die Superintendenten und Adiunctos §. 5. in den Fürstl. Sächs. Ernestinischen Verordnungen das Kirchen- und Schul-Wesen, wie auch Christl. disciplin* betreffend, quae saepius sunt recusae. Add. Kirchen-Ordnung Tit. XIV. von derer verordneten Superintendent. und Adiuncten Inspection §. 5. apud AHASV. FRITSCH. *Iur. eccles. part. III.* pag. 233.

DISSERTATIO SECUNDA
DE
SVPERINTENDENTIBVS
ECCLESIARVM PROTESTANTIVM
EPISCOPORVM VETERIS ECCLESIAE
PROPAGINE.

---

§. I.

Ex hisce igitur , quid de Adiunctis eorumque origine habendum sit cuiuis patebit: quamobrem nunc in origines Superintendentium breuiter inquirendum, atque vel primas ducendo lineas ostendendum erit, illos et nomine et omne Episcopos ecclesiae Christianae primitiuae referre. Hoc non adparebit dilucidius, quam si vtriusque muneric functioes inter se comparentur. Antequam autem singulas persequamur, generatim cum ZIEGLERO^{a)} praemonuisse iuuabit, Episcopi nomen non cum ecclesia demum ortum , sed iam ab antiquissimis inde temporibus Graecis pariter atque Romanis fuisse familiare. Ut enim nunc omittam , passim in scriptis HOMERI , PINDARI , AESCHYLI , PLVTARCHI , HERODIANI aliorumque, ipsos

D

Genti-

a) de *Episcopis* Lib. I. c. 1. §. 1.

Gentilium Deos, utpote caeli praesides et custodes, ex alto speculatores, recte factorum maleficiarumque inspectores, ac pactorum testes, Episcopos dici; Reges item populorum suorum pastores et Episcopos adpellari; nomen istud variarum rerum, profanarum potissimum, inspectoribus atque curatoribus tribui, adeoque politicis officiis accommodari solitum est^{b)}). Hinc illud non ordinis ecclesiastici proprium, sed saecularium quoque hominum commune esse, tum eruditissime, tum elegantissime, vti omnia solet, docuit Vir summe Reuer. CHRISTOPH. AVG. HEVMANNVS^{c)}). Sed neque hoc cum CLAVD. SALMASIO^{d)} intactum hic relinquere possumus, sicuti apud Graecos ἐπίσκοπην ἀπὸ τῆς ἔξτιας, ita apud Romanos curationem s. inspectionem a potestate fuisse distinctam. Lubet hisce obseruationibus, quum ad dulcissimos claficorum auctorum fontes nos deducant, tantisper immorari. Si ad Graecorum igitur respuplicas adscendamus, ἐπίσκοποι se nobis offerunt, quos Ath-

b) Conf. SVICERI Thes. Hippolitus saeculi tertii scrieccles. voc. ἐπίσκοπος et BALTH. pror ecclesiasticus? Gotting.
MEISNERI diss. de Legibus L. 1737.

IV. Sect. 2. Art. 2. Q. 3.

c) Diss. in qua docetur, vbi et qualis Episcopus fuerit S. d) In diss. de foenore Trapezit. p. m. 528 sqq. et de primatu papae C. I.

Athenienses ad visendas perlustrandasque ciuitates, ditioni suae subiectas, mittere solebant ^{e)}; quod genus inspectores, in oppida missos, Laconibus ἀρμοσας dictos esse, legimus ^{f)}. Neque vero semper eiusmodi Episcopos s. Ephoros, veluti magistratus, summum rerum arbitratum habuisse, ex eo colligere licet, quod apud Athenienses quoque occurrunt τῆς χώρας ἐπίσημοι, alio nomine περίπολοι, a circumitione et peregrinatione sua ita vocati ^{g)}, quos, antequam ἀγειαρχινοι fieri, id est, rei hereditariae potestatem et bonorum suorum possessionem nancisci possent, ab anno aetatis duodeuicesimo, quo ex ephebis excesserant, usque ad ipsum vicesimum regiones limitaneas intra Atticae fines ^{h)} circumire, veluti tirocinia armorum meditando, cuncta sedulo circumspicere, subinde urbana et suburbana castella custodire, suamque adeo vigiliam populo adprobare oportebat, quo, necessitate

D 2

tate

e) Vid. HARPOCRATION, et qui eum descripsit, SVIDAS, VOC. ἐπίσημος.

f) conf. SCHOLIASTES ARISTOPHANIS in *Auibus*

v. 1023.

g) Vid. HARPOCRATION VOC. περίπολος, et quea tum PHIL. IAC. MAVSSACVS ad

h. l. adnotauit, tum HENR. VALESIVS ad MAVSSACI notas adiecit. add. GVIL. POSTELLVS de *Magistratibus Atheniensium* c. 18.

h) conf. SAMVEL PETITVS ad *Leges Atticas* L. VIII. Tit. I.

tate forte ingruente, regionum, viarum et locorum, peritia patriae prodeissent. Talis custos apud TERENTIVMⁱ⁾ Chaereas, Ephebus Atheniensis, in Piraeo fuisse publice dicitur. De simili genere Episcoporum apud Indos, quid in urbibus, quid in agris ageretur, Regibus ciuitatisue denunciantium, testatur ARRANVS^{k)} eisque hoc potissimum dat laudi, quod nemo illorum ynquam mendacii fuerit accusatus. In primis autem praefectos orae maritimae portuumque custodes Episcoporum nomine insignitos fuisse, non solum CICERONIS testimonio^{j)} comprobari, sed etiam ex CALLIMACHO perspici potest,^{m)} quem egregie hanc in rem EZECH. SPANHEMIVS illustravitⁿ⁾. Obuersantur quoque in iure nostro, speciatim in l. 18. §. 7. D. de Muner. et honor. Episcopi, qui praeſunt pani et caeteris venalibus rebus, quae ciuitatum populis ad quotidianum victum vſui sunt. Ex variis enim postremorum verborum lectionibus atque emendationibus, cum elegantioris Iurisprudentiae cultoribus, nulli dubitamus retinere hanc Taurelianam, HEVMANNO quoque nostro, nunquam sine elogio nominando, qui aliam

i) Eunuch. Act. 11. sc. 3.

m) in Hymno in Dian. v. 39.

k) Histor. Ind. p. m. 325 sq.

et 259.

l) L. VII. Ep. XI. ad Attic.

n) In obſeruat. ad h. I.

aliam non minus ceteroquin ingeniosam, quam veteres ICti apud GELLIVM locutioni congram substituerat ^o) praefacentem. Per eiusmodi Episcopos, Gallis *Juges intendants de police et Commissaires des vivres* dictos, non male DIONYSIUS GOTHOFREDVS ^p) aediles Cereales intelligit, quos a Julio Caesare, ut frumento praeffsent, constitutos et a Cerere ita nominatos esse, DIO CASSIUS ^q) auctore est et POMPONIUS quoque refert ^r). Munus vero illorum nullum aliud fuisse, quam ministerium publicum, ab omni imperio alienum, fusi, et multo cum eruditio adparatu ostendit SALMASIUS ^s), in curatione muneris eiusmodi personalis, quam ICtus ARCADIVS CHARISIUS, ex cuius scriptis legem illam transcriperunt compilatores Pandectarum, *in animi prouisione et corporalis laboris intentione* s. in corporis labore et sollicitudine animi ac vigilancia ponit, definitionem inuenisse laetus, quae omnium optime in Episcopos ecclesiae quadreret. Hinc etiam, ut spiritualem animarum curam, ipsis incumbentem, eo luculentius declararet, medicos in subsidium vocavit, qui propterea,

D 3

quod

o) I. d. not. h.

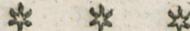
r) l. 2. §. 32. de O. I.

p) Ad dict. leg. not. y.

s) l.c. et in *Apparatu ad libros de primatu Papae* pag.

q) L. 43. p. 239.

161. fqq.

quod aegros inuisunt, attente inspiciunt, curiose obseruant et sollicite curant, περιόντες καὶ ἐπισκοπήντες XENOPHONTI et GALENO dicuntur. Et quamvis reprehensionem HERALDI^{t)} incurrit SALMASIVS, quod aegri ἐπισκοπήν de Medici ad aegrum itione dixisset; iure tamen meritoque hoc nomine ab AEGIDIO MENAGIO^{u)} fuit defensus. Interdum verbum ἐπισκοπῆν idem denotare, quod lustrare, recensere, ex versione septuaginta interpretum demonstrat supra laudatus ZIEGLERVS^{x)}. Quamobrem haud dubie ERASMVS^{y)} illud militare verbum dixit, *quod qui se profitetur ducem exercitus, ἐπισκοπῶν, id est, despicerē debeat, ne quid desit sui vexilli militibus.* Vnde et HOMERV S Hectorem ἐπισκοπὸν dixit. Haec omnia vero, satis, opinor, multiplicem vocabuli Episcopi in sensu, quod aiunt, politico ysum euincunt.

§. II.

Nec minus frequenter Latinum Superintendentis nomen eodem significatu adhiberi solet. Ita, ut vel vnum alterumue exemplum proferamus,

t) *Animaduers. in Salmas. L. V. c. 20.*

dicis, aegros perambulantibus dicta sunt supra §. VII. not. e.

u) In *Amoenit. iur. ciu. c. 35.*
conf. quae de *periodicitate s. Me-*

x) 1. c. §. 3. extr.

y) In *Ecclesiaste suo L. I.*
p. 47.

mus, DOMINICVM GUILIELMVM, celebrem Medicum ac Mathematicum, hydrometriae in primis, cuius professionem, in Academia Bononiensi recens conditam, multum ornauit, callentissimum egregioque, de Natura fluminum, Tractatu maximam cosecutum famam, anno 1686. aquarum Bononiensium Superintendentem constitutum esse, docet ipsius elogium, Aetis eruditorum Lipsiensium insertum^a); cuiusmodi aquarum publicarum ἐπισημοπήν, quae olim penes aediles atque censores cum potestate aliqua fuerat, ab Augusto peculiaribus curatoribus demandatam, ex FRONTINO, de *Aquaeductibus*, eo animo commemorat SALMASIVS^a), ut Episcopos sine imperio esse, nouo probet argumento. Aliud exemplum idque longe illstrissimum nobis praebet summa praefectura, quae Gallis vocatur *la Surintendance*, et varia eiusmodi Summorum praefectorum genera multiplicem huius vocabuli usum commonstant^b), Anglorum quoque, quibus *a Superin-*

^a) Ann. 1711. mens. Iun.
pag. 47.

a) De foenore *Trapezit.* p.
529.

b) V. g. *Surintendant des finances, des batiments, de la fauconnerie, de la Venerie.*

Immo feminis quoque id nominis tribui, indicat titulus de Madame *la Surintendance*, quem summa familiae reginae praeposita, *La premiere officiere de la Maison de la Reine* gerit. vid. RICHELET Dicit. voc. *Surintendant*.

perintendant atque a *Chief Ouerseer s. surueyor*
sunt vnum idemque, et Italorum, qui per *Soprain-*
tendente et Sopracapo idem officium indicant,
idiomate receptum.

§. III.

Quemadmodum autem iam apud Romanos episcopi appellatio a rebus profanis ad sacras, adeoque ad ipsum cultum Deorum, fuit translata, quo sensu PLVTARCHVS in *Vita Numae Pontificem maximum τῶν ἱερῶν παρεθένων ἐπίσημον,* *sacrarum virginum,* quas Vestales vulgo nuncupatas esse, constat, *inspectorem et magistrum* vocat; ita ecclesia Christiana ab incunabulis suis illud in omnibus istis significatibus, siue speculatorum, siue inspectorem s. visitatorem s. curatorem denotet, sibi proprium fecisse, ex sequentibus patet. Quos vero Graeco vocabulo Episcopos dixit ecclesia primaeua, illi successu temporis Latino nomine Superintendentes fuerunt appellati. Praeiuit hac appellatione AVGVSTINV^S ^{c)} in dictum Pauli: *Qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat;* sic commentatus: *Exponere voluit, quid sit Episcopatus; quia nomen est operis, non honoris.* *Graecum est enim atque inde dictum vocabulum, quod ille, qui praeficitur, eis, quibus*

c) *De ciuit. Dei L. XIX. c. 19. apud GRATIANVM C. II.*
C. VIII. q. 1.

quibus praeficitur, superintendit, curam eorum scilicet gerens; ἐπὶ quippe super; σκόπος vero intentio est. Ergo Episcopos, si velimus, Latine Superintendentes possimus dicere. Et quos hic Superintendentes, alibi praepositos ^{d)} et Superintendentes ^{e)} vocat, atque simul hanc comparationem subiungit: *Quomodo enim Vinitori altior sit locus ad custodiendam vineam, sic et Episcopis altior locus factus est. Quam ipsam quoque rationem ZONARAS ^{f)} reddit, cur Episcopis cathedra in editiori templi loco collocata sit? scilicet, ut indicetur, oportere eos populum sibi commissum ex alto intueri et accurate obseruare.* Eadem vocabuli interpretatione vtitur HIERONYMVS ^{g)}. *Quod quidem Graece, inquit, significantius dicitur, ἐπισκοπεῖτες i. e. Superintendentes, unde et nomen Episcopi tractum est. Plenius adhuc idem vocabulum explicat ISIDORVS ^{h)}:* *Episcopatus autem vocabulum inde dictum, quod ille, qui efficitur Episcopus, superintendat, scilicet curam gerens subditorum: σκοπεῖν enim Graece, Latine intendere dicitur. Episcopi autem Graece, Latine speculatores interpretantur:*

E tur:

d) Ibid. L. VII. c. 1.

g) Apud GRATIAN. C. 24.

e) In Psalm 126.

D. 93.

f) Ad can. Apostol. 58.

h) Etymol. L. VII. c. 12.

p. 57.

ibid. c. 1. D. 21.

tur: nam speculator est praepositus in ecclesia dictus, eo quod speculetur, et perspiciat populi- rum infra se positorum mores et vitam. Quo stilo quoque vii sunt THEOPHYLACTVSⁱ⁾ et S. BONIFACIVS^{k)} alter Episcopum ex eo dici, scribens, quod omnes speculetur illisque prouideat; alter, S. BONIFACIVS, Episcopatum no- minans *speculationem*. Similiter SIDONIVS APOLLINARIS, cum Papas, Lupum,^{j)} et Fau- flum^{m)} alloquitur, *speculae charitatis* meminit, de qua, tanquam Episcopi Episcorum, tota ec- clesiae Dei membra et sacra superinspiciant. Un- de NICOLAVS I. Pontifex, ut significatum Epi- scopi intensiorem redderet, *superinspectoris* no- men usurpauitⁿ⁾, GREGORIVS^{o)} vero, post- quam Marinianum Episcopum, quem obdormisse suspicatus erat, ad officium suum rite exequendum iussisset excitari, hanc admonitionis suae rationem subiungit; *quia, si haec non habet, vacuum Epi- scopi nomen tenet.* Quibus verbis Glossa, quan- tumuis alias fallax, eiusmodi Episcopum supinum ac negligentem indicari, recte monet, *qui non est Superintendens.* Et hoc apprime facit, quod

INNO-

i) In 1. Tim. 3.

k) In epist. 21. edit. LEZ-
NERI.

l) L. VII. ep. 1.

m) L. IX. ep. 3.

n) Ep. 12. in App.

o) L. V. ep. 29. in decreto
GRATIANIC. 6. D. 86.

INNOCENTIVS III. p) pronunciauit: *Viduata ecclesia dicitur, quae, licet Episcopum habeat, inutilem tamen perhibetur habere.* Verum enim vero, iam dudum inutiles factos esse ecclesiae Rom. Episcopos, ex quo scilicet creuit ipsorum potentia in rebus saecularibus, quis non ex ipsa indole ac natura τῆς ἐπισκοπῆς intelligit, quae cum secundum PAVLVM ⁹⁾ debeat consistere ἐν τῷ ἐπιμελεῖσθαι τῆς ἐκκλησίας, in cura ecclesiae, non possunt non secundum PETRVM ¹⁰⁾ ἀλλοτριοεπισκοποὶ dici, qui res alienas curant, contra ad se pertinentes negligenter tractant. Cum Superintendentis titulo, Latinus inspectoris, qui in non-nullis prouinciis quoque Decanus vel praepositus adpellari solet, nomen, in quibusdam ecclesiis visitatum, conuenire itidemque Episcopum significare, cum GERHARDO IOH. VOSSIO ¹¹⁾, adnotauit ZIEGLERVS ¹²⁾, qui studiose veterum loca huic spectantia colligit. Ex dictis vero satis adparet, Superintendentis titulum non adeo nouum, nec a Protestantibus demum adinuentum; sed iam patribus ecclesiae cognitum fuisse.

E 2

§. IV.

p) c. 2. X. de Translat. Episc.

rr) In Etymol. voc. Episcopus.

q) 1. Tim. III. 5.

s) In Superintendente c. III.

r) 1. Ep. IV. 15.

§. 2. et 4.

§. IV.

Ad rem ipsam si nunc animum aduertentes potiora saltem capita percenseamus, Superintendentes nostros veri nominis Episcopos esse, easdemque, quas antiqui, functiones obire, deprehendemus. Non repetam hic, quod iam alibi saepius monitum fuit ^{t)}, nullum tribus prioribus saeculis inter Episcopos et Presbyteros fuisse discrimen, nisi quod, tempore succedente illi πρωτοαθεδπιαν s. primam in horum confessu sedem tenerent. ^{u)} Hoc solum, facem nobis praferente III. BOEHMERO^x), ex recondita antiquitate ecclesiastica sufficiet adduxisse, mutata licet saeculo quarto, quo Episcopi non amplius singulis adstricti fuerunt ecclesiis, sed pluribus coeperunt praeesse, rerum facie, paulatimque iis, qui in urbe Metropolitana Episcopi munere fungebantur, praerogativa quadam tributa, intra solos tamen hanc

t) Vid. supr. §. 4. not. a. et conf. progr. nostrum inaug. de collectione iuris can. tum veteris tum recentior. p. 15. not. i. et vtroque loco laudatos scriptores, quibus addas, si lubet, ex nostratis BALTHAS. MEISNERVM, Theologum, in diff. cit. de Legibus p. 556. sqq. et ZIEGLERVM, Ictum, de Episcopis L. I. c. III. atque ex

pontificiis Reu. IOH. PETR. GIBERT, in Corp. iur. can. Colon. Allobrog 1735. III. Tom. in fol. edit. T. I. prolegom. part. prior. Tit. XIX.

u) Conf. III. BOEHMERI diff. VII. I. E. A. de Confessu ord. eccles. §. 12. sqq.

x) Diff. VIII. de Veteri ecclesiae statu §. 19. sqq. add. I. E. P. L. I. Tit. 31. §. 80.

hanc ipsam inspectionis limites substituisse^{y)}, vi
cuius Metropolitanis incumbebat vitae et mori-
bus reliquorum Episcoporum inuigilare atque
cavere, ne quid ab iis in detrimentum ecclesiae
fusci pereretur.^{z)}

§. V.

Haec subordinatio tempore Reformationis,
ipso praeiente, Hierarchiae pontificiae destructo-
re, B. LUTHERO^{a)}, prudenti quidem et ecclesiae
salutari consilio retenta, atque sic ecclesiae etiam,
Euangelicae religioni addictae, in certos districtus,
qui in iure canonico Dioeceses s. territoria vocan-
tur, diuisae, sed nomen pristinum Episcopi, quip-
pe quod a simplicitate primaeua iam penitus ab-
errauerat, postea quam fastu intumescentes eccle-
siae Antistites officii sui limites transgressi, iura

E 3 Prin-

y) Quousque autem ea fese
extenderit successu temporis,
ex iis videre licet, quae ele-
ganter ac solide, more suo,
differuit Vir. III. IOH. IAC.
MASCOVIUS in dist. iuris ec-
cles. publ. de Primitibus, Me-
tropolitanis et reliquis Episcopis
ecclesiae German. Lips. 1729.

z) Conf. DAVID CLARK-
SON Traités historiques de l'
Etat primitif de l' Episcopat.

a) In Libello visitatorio c.

17. f. im Unterricht der Visitato-
ren T. IV. Altenb. fol. 408.
rubr. Von Verordnung der Su-
perattendenten, vbi ita scribit:
Dieser Pfarr soll Superatten-
dens seyn auf alle andere Priester,
so im Amt oder Revier des Orts
sizzen, sie wohnen unter den Clö-
stern, Stiftern, den von Abel oder
andern, und fleißig aufmerken ha-
ben, daß in den obbestimmten
Pfarren recht und christlich geleh-
ret ic.

Principum non solum circa sacra, sed etiam circa profana, usurpatorum instar, inuasissent, repudiatum, eiusque loco modestius Superattendentis^{b)} s). Superintendentis vocabulum adhibitum est, quod circa annum 1528. potissimum vsu inualuisse, ex VITI LUDOVICI a SECKENDORFF *Historia Lutheranissimi* adparet^{c)}. Ipsum tamen LVTHERV M postea quoque nihilominus adhuc Superintendentes Episcopos salutasse, inter alia, Epistola indicat, quam anno 1544. ad Superintendentem Saxo - Gothanum, FRID. MYCONIVM, scripsit, et in cuius inscriptione eum Episcopum Gothensem et Thuringiae vocat^{d)}. Hinc etiam CASPAR AQVILA, amicus LVTHERI, modo

b) Hoc nomen ab initio frequentius usurpatum fuisse, quam Superintendentis, cum ex ipsis scriptis LVTHERI, tum ex GEORG. VOGLERI Epistola ad Superattendentes Onoldinos, infra laudanda, tum etiam ex Pastorum et Superintendentium coaeuorum subscriptionibus patescit, quas vid. apud Cl. IOH. ERDM. BIECK im dreyfachen Interim p. 122. nec non ex literis, ab Electore Sax. IOH. FRIDERICO ad G. SPALATINVM Superattendentem Altenburg.

eiusque vxorem anno 1543. datis, quae exhibentur im Alten und Neuen anno 1730. zweyter Beitrug n. II.

c) Conf. L. II. Sect. 13. §. 36. addit. 2. n. 28.

d) Conf. IOH. GEORG. IVNCKERI Addit. ad *Myconium Rediuuum* ab ANTONIO PROBO, quondam Superintendentе Generali Vinarienti, oratione Latina, quam deinde IOH. MATH. IVNCKE-RVS in vernaculam conuertit, celebratum pag. 66. et 75.

modo Pastorem et Superattendentem, modo Pa-
storem et Episcopum Salfeldensem se scripsit ^c).
Neque adeo errarunt ICti nostri, CONRADVS
RITTERSHVS IVS ^f), MATTH. STEPHANI ^g),
THEODORVS REINKINGIVS ^h) eosque secu-
tus, magnus CARPOVIVS ⁱ), quum Superinten-
dentes hodiernos Episcopos appellauerunt. Nec
sane dubium est vllum, posse, si principi ita visum
fuerit, vetus Episcopi nomen, quod in ecclesiis,
Anglicana, Danica et Suecica ad hunc usque diem
vigere neminem fugit, inspectoribus ecclesiarum
nostrarum s. Superintendentibus iure quasi postli-
minii tribui ^k); sicuti e contrario *Henrico VIII.*
Regi Angliae, quondam placuit *Thomae Crom-
welllo* titulum *supremi Superattendentis in sa-
cris*, et cum eo auctoritatem, ipsa Archiepisco-
pali maiorem, conferre ^l); atque in Scotia, teste

THO-

e) In der Hochthigen Er-
mahnung an das kleine blode ver-
zagte Christen, Häuflein anno
1548. Erford. edit cuius re-
cenctio extat in der Sammlung
von alten und neuen anno 1730.
Erster Beytrag n. V.

f) Ad Nouell. P. I. c. 7. n.

10.

g) de Jurisd. L. III. P. I. c.
16.

h) De Regim. saecul. et ec-
cles. L. III. Clas. 2. c. 3. n. 10.

i) Iurisprud. Confessor. L. II.
D. 19.

k) Conf. BOEHM. I. E. P.
I. c. §. 76. et III. PERTSCH.
Elem. iur. can. et Protestant.
ecclesiast. L. I. §. 255.

l) Vid. I. c. BECMANN.
Hist. orb. terrar. P. II, c. IV.
§. 24.

THOMAS SMITHO^m), adhuc circa annum 1640. moris fuit Episcopos Superintendentes nominare. Nec in Polonia infrequentem esse hancce adpellationem, Superattendentes Lutherani, Bohemici et Reformati, quorum mentionem facit summe Reu. IABLONSKIUSⁿ), ostendunt. Sunt igitur Superintendentes nostri in sensu primaeuae ecclesiae veri Episcopi, qui in pastores suae Dioeceseos inspectionem habent, et, sicut ad instar Metropolitanorum, quod ipsum nomen adhuc in Hassia vsu seruatur, Superintendens Generalis^o), aut, sicut in Ducatu Luneburgico^p), Generalissimus constitutus est, ipsius inspectioni subsunt eiusque consilio in causis alicuius momenti, ne omnia statim ad Consistorium deferre sit necesse, vti debent.

§. VI.

Sicuti autem olim Apostoli in vniuersum in presbyteris eligendis eorum in primis rationem haberunt, qui probatissimis moribus, sancto Spiritu sapientiaque pleni essent, vnde etiam *νατ^ρ ἐξοχην* sapientes votati^q); sicut PAVLVS^r speciatim virtu-

m) In *Vita VSSERII* p. 33.

n) In Libro de *Consenſu Sendomir.* p. 188. 202. 213. et 219.

o) Conf. THOMASII Iurist. Händel p. II. Cap. XI. §. 18.

p) Vid Fürstl. Braunschweig-

Lüneburg. Cellischen und Gruben-hagischen theils Kirchen-Ordnung c. III.

q) Testibus IOH. SELDEN de *Synedr.* L. I. c. 14. et VITRINGA de *Synag.* vet. L. III. p. I. c. I.

r) 1. Tim. III. 2.

virtutes eminentiores in Episcopo, qui irreprehensibilis esse debet, requirit; neque ex decreto concilii Laod. ¹⁾ eligendi erant, nisi hi, quos multo ante nota probabilisque vita commendauerat, et qui in sermone fidei et recta operatione per suam conuersationem fuerint probati: ita hodie num in constituendis Superintendentibus, quo exemplum praebere optimum non solum gregi suo, sed etiam pastoribus, inspectioni suae subiectis, possint, idem obseruari sapienter, vi iuris circa sacra, iubent Principes Euangelici in Ordinationibus suis ecclesiasticis ¹⁾, quas utilissimo in-

s) c. 12. apud. GRATIAN.
c. 6. D. 61.

t) Instar omnium hic laudanda venit ordinatio eccles. Elector. Sax. sub Rubr. von der Visitation und Superintendentenz beh. den Kirchen, tum a ZIEGELERO in Superintendentente c. IX. §. 22. tum a BOEHMERO l. d. §. 80. adducta, ad cuius exemplum ceterae pleraque sunt compositae. Sane iisdem fere verbis d. IVLIVS Dux Brunsuico-Luneb. eandem circa constitutionem Superintendentium curam Consistorio suo iniunxit in Ordinat. eccles. 1569. promulgata, anno 1615. reuisa, et Tomo I. de-

rer Braunschweig. Lüneburgisch. Landes-Ordnungen, quae Gottingae prodierunt, inserta N. I. vbi sub Rubr. Superintendentenz-Ordnung p. 245. sic dispositum legimus: Befehlen und wollen hiermit, daß von Unserm Consistorio dieselbig Superintendentenz mit ihren General und special Superintendenten in ihrer Austheilung verschaffen und erhalten werden, mit gelehrten, gottfürchtigen, ernsthafftigen, tapffern Männern, die zu Gottes Wort, rechter prophetischen, apostolischen, heiligen, christlichen, Catholischen Religion, und der Augspurgl. Confession, auch Kirchen, ein sondern Eifer, darzu ihre gute Testimonia

F

mo instituto colligere coepit Illustris MOSE-
RVS. ^{u)}

§. VII.

Sed magis adhuc similitudo inter Episcopos veteres et Superintendentes hodiernos elucefcet, si iam vtriusque muneris functiones potiores sigillatim expendamus. Et primo quidem constat, Presbyteros atque Episcopos primituiae ecclesiae non solum concionatos fuisse, sed etiam sacramenta administrasse, quod opus S. S. ποιμάνεων s. paſcere gregem Christi vocat. ^{x)} Vnde quoque PAVLVS in electione eiusmodi Pastorum ad donum διδακτικὸν respici vult ^{y)}, atque Presbyteros, qui recte gubernant, duplii honore dignos iudicat, μάλιστα τὰς κοπιῶντας ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ maxime in sermone et doctrina elaborantes ^{z)}. Neque tamen omnes, qua tales, fuerunt doctores, aut ad docendum constituti, sed magis directores, conser-

Nimonia und Zeugniß, beybe der Lehre und des Lebens, bey der Kirchen und männlich haben, damit sie mit der Wahrheit von den Lästerern nicht getäbelt, sondern desto statlicher ihre wirkliche Execution, wie hernach unterschiedlich an jenen Ort davon gemerkt, volnstrecken mögen. Similia sancti Ordinatio eccles. Coburg.

p. 260. nec non Comitatus Lippensis Lemgou. 1684. publicata c. 26. Von dem Umf der Superintendent.

u) In *Corpo iuris Euan-gel. eccl.*

x) Conf. ZIEGL. de *Epi-scopis* L. IV. c. 3.

y) 1. Tim. III. 2.

z) l. c. V. 17.

conseruando in ecclesia bono ordini intenti, potestate vero docendi, si donis necessariis instructi essent, gaudentes. Itaque munus doctoris et presbyteri in vna eademque persona saepe fuit coniunctum. *Alii tamen ut VITRINGAE^{a)}* verbis utar, vel rarius docuerunt vel etiam docendo penitus abstinuerunt, siue quod ad docendum minus fuerint idonei, siue quod in eodem coetu alios habuerint, se exercitatores, et ad docendum dicendumque copiosius instructos, cum ipsis interea temporis aliam aliquam partem muneric presbyteri diligentius curarent. Hinc distinctionem inter presbyteros docentes et regentes ortam esse, iam dudum viri in antiquitatibus ecclesiasticis versatissimi obseruarunt^{b)}). Ita quoque Superintendentes nostri, quorum muneri plerumque cura animarum cum pastoratu primario unita est, et docent verbum diuinum et reliqua peragunt sacra. Quum tamen principis nomine suam ἐπιστοπῆμ
exerceant, atque in ipsis arbitrio positum sit, cui illam velit demandare^{c)}), etiam non ordinata

F 2 to

a) l. c. L. II. c. 3. p. 493.

b) Vid. VITRINGA l.c. et BOEHMER. Diff. VI. I. E. A. de differentia inter ordinem eccles. et plebem s. inter CLERICOS et LAICOS §. 41. sqq.

c) conf. BRUNNEM. *Iur. eccles.* L. II. c. 8. 21. ibique STRYCK. ZIEGLER. in *Superintend.* c. IV. §. 9. PERTSCH. l. c. §. 260, ENGAV. I. d. §. 67.

to^d), Professori Theologiae, immo ICto, si ita libuerit, quippe qui Consistorii, cui Superintendentes parent, praesidem agere potest; facile est ad intelligendum, praedicationem verbi diuini et administrationem sacramentorum non ita cohaerere cum hoc munere, ut ab eo separari nequeant. Vnde iam TITIUS^e) notauit ZIEGLERVM, in alia omnia hic abeuntem^f). Hoe tamen simul silentio praeterire non possumus, quod iam cum VITRINGA monuit BOEHMERVS^g), post inductum inter Episcopos et Presbyteros discrimen, illos munus docendi ita sibi proprium fecisse, ut sine eorum auctoritate nemo inferiorum ad illud admitteretur. Digna sunt verba Celeb. LE MOYNE^h) ab vtroque adducta, quae hic quoque locum inueniant. *Concionandi negotium*, inquit, *spectabat ad Apostolos, Episcopos et primos Presbyteros.* *Hinc in veteris ecclesiae temporibus semper concionabantur Episcopi, nec inferiores Presbyteri hoc munus occupabant, nisi annuentibus et concedentibus Episcopis et priori-*

d) Vid. TITIUS Probe des geistl. Rechts L. II. c. 8. §. 9.
sqq. BOEHMER. I. E. P. L. I.
Tit. 31. §. 81. et 90. et Tit.
39. §. 51. III. FLEISCHER,
Einleitung zum geistl. Recht L.
I. c. 20. §. 6.

e) l. d. §. 34.
f) l. d. cap. IX.
g) Diss. cit. VI. §. 42.
h) in Not. ad POLYCARP.
Epist. p. 35.

* * *

prioribus Presbyteris. Eodem modo Superintendentes, quorum est curare, ut salua sit religio et ecclesia, Candidatis ministerii suggestum aperiunt, nemoque sine ipsorum permisso ad concionem, ne quidem *δοκιμαστην*, admitti potestⁱ⁾. Vocatos quoque et praesentatos examinant, examinatos confirmant, confirmatos ordinant, ordinatosque inuestiunt^{k)}; vacantibus porro ecclesiis prospiciunt, earumque curam, donec nouus pastor constituantur, vicinis commendant,^{l)} iura et priuilegia sibi subiectorum tuentur, alicubi synodos cogunt, inspectionem in scholas, hospitalia, aliae loca pia exercent, rationes ab administratoribus bonorum ecclesiasticorum exigunt, curam orphanorum et viduarum gerunt, adeoque omnia peragunt, quae olim presbyteris et Episcopis incumbebant.^{m)} Praecipua vero cura, quae cum mu-

F 3 nere

i) ZIEGLER. I. c. cap. XI. §. vlt. et I. I. C. L. I. Tit. 24. TITIVS l. c. §. 37.

k) ZIEGLER. l. c. c. 13. sqq. LEHMANN. de officio Superint. c. V. sqq. BOEHMER. I. E. P. L. I. Tit. 13. §. 5. PERTSCH. l. d. ENGAV. l. c. §. 68. et 261. l) Conf. BOEHM. I. P. Sect.

VIII. c. 2. §. 24.

m) Conf. ZIEGLER. l. c. c. 23. sqq. BOEHMER. Diff. cit. VI. §. 24. I. E. P. L. I. Tit. 31.

§. XI. Add. qui vestigia eius sequuntur, PERTSCH. l. c. et ENGAV. l. c. Nuperrime quoque Vir Reu. IOH. CHRIST. HEINZELMANNVS officia veterum Episcoporum percensuit in *Commentatione Historico Theol. de Episcopis et diaconis primitivae eccles. Christianae, quam dissertationi viri f. R. ac doctiss. DAN. SALTHERI,*

nere ipsorum coniuncta erat, ipsamque adeo nominis Episcopalis rationem exprimebat, circa inspectionem sedulamque inquisitionem in vitam et mores tam parochorum, quam parochianorum dioeceseos suae, fuit occupata. Quae cum felices successus habere non posset, nisi ipsi subinde prouincias circumeundo ecclesias visitarent, naevos hic vel illic latentes detergerent, detectos sanarent, quae ad disciplinam ecclesiasticam emendandam pertinerent, decernerent, adeoque salutem ecclesiae promouerent; magno rei Christianae incremento visitationes ecclesiasticae ad exemplum iporum Apostolorum, qui varia itinera et pro ecclesiis nouis plantandis et pro plantatis inuisendis suscepserunt ")), introductae sunt certisque legibus determinatae ^{o)}). Agnouerunt eiusdem instituti primaeui vtilitatem atque necessitatem ^{p)}, inculcante inprimis Luthero, principes Euangeli, ideoque vi supremae, quae ipsis competit, inspectionis in sacra, Superintendentibus ius visitandi

scho-

NII, S. Th. D. et Prof. Ord.
in Acad. Regiom. de Diaconois
veoꝝutois opposuit.

n) Conf. Act. XV. 14. et
36. 1. Cor. XI. 34.

o) Conf. BOEHMER I. E.
P. L. III. Tit. 39. et in SCHIL-
TERO illustrato L. I. Tit. 6.

p) De qua ex instituto quoque egerunt scriptores quam plures. Conf. ERASM. SARCIUS von jährl. Kirchen-Visitationen, IOH. a Münster von der Kirchen-Visitat. AHASV. FRITSCH. de iure Visstat. eccl. ZIEGL. de Episcop. L. III. c. 26. et in Superint. c. 22.

scholas et ecclesias intra limites sui cuique territorii tribuerunt, certas in Ordinationibus ecclesiasticis ^{q)} formulas praescribentes, iuxta quas tum pastores, tum Ludimoderatores, tum etiam paroeciani debeant examinari. Praebuit hac quoque in parte Ordinatio ecclesiastica Electoralis Saxonica ^{r)} reliquis exemplum, quae succedentibus temporibus prodierunt. Et notabilis in primis est Georgii, Marchionis Brandenb. Ordinatio eccles. ao. 1533. publicata, quae in Biblioteca Agendorum, ex insigni adparatu BOCKELMANNIANO, qui Cellae afferuatur, a Cl. IOAN. CASPAR. KOENIGIO editorum, primum tenet locum, et cuius obseruationem tantopere vrget GEORGIVS VOGLERVS, in Epistola anno 1534. insequenti ad Superattendentes Onoldinos, de Visitatione ecclesiarum solenni instituenda, scripta.

q) Conf. Chur-Sächsische Kirchen-Ordnung Rubr. von der Visitation und Superintendenz bey den Kirchen; Braunschweig-Lüneb. Kirchen-Ordnung Rubr. Superintendenz-Ordnung, in Collectione Constitut. provincial. Gottingensi Tom. I. p. 245. sq. add. Königl. Preußl. Instruction, wornach die Inspectores der Neumark und incorporirten Creyßen, ein jeder in seiner Diocesis die Local-Visita-

tionen angustellen und zu verrichten haben, apud MOSERVUM in Corpore iur. Euangel. eccles. Tom. II. p. 1037. fqq.

r) Conferri hic merentur, quae ad veterem historiam Visitationis sacerorum in terris Electoratus Sax. illustrandam publici iuris fecit Celeberr. KAPPIVS in der kleinen Nachlese einiger zur Reformations-Geschichte nützlichen Urkunden,

pta. ^f) Sapientissimi legislatores Brunsuicenses iam olim praxin primitiuae ecclesiae Christianae in visitandis ecclesiis adprobarunt ^t), eorumque sanctiones ecclesiae tam salutares nouum ante aliquot annos ex confirmatione Regis M. Britanniae Augustissimi robur acceperunt. Normam vero accuratissimam, itidem regia auctoritate roboratam, iuxta quam Visitatores ecclesiarum et rationes ecclesiasticas examinare et per singula capita in doctrinam moresque visitandorum inquirere debeant, praescripsit Summe venerabilis Senatus ecclesiasticus Hannoueranus ^u). Neque tamen

s) Exhibet illam V. C.
FRID. IAC. BEYSCHLAGIVS
in Sylloge varior. opusc. T. I.
Fasc. IV. n. VI. qui ibid. etiam
p. 909. B. IOH. GVIL. de
LITH, ad se scriptam epistolam inseruit eaque viri huius,
suis in ecclesiam meritis post
fata viuentis, de ordinandis
ad exemplum Visitationis Sa-
xonicae in terris Onoldinis
ecclesiarum visitationibus, ad-
hibitam curam comprobauit.

t) In Ordinat. eccles. Cel-
lensi de anno 1619. Tit. von
der Visitation, p. 20. verbis:
Weilen auch ohn fleißig Aufsehen
der Obrigkeit gute Ordnung nicht
beständig seyn, zumahl aber in den

Kirchen, als darin der Satan sein
Unkraut gemeinigl. gerne säet, Vi-
sitationes hoch vonnöthen, solche
Visitationes auch in der ersten
Kirchen aus bewegenden Ursachen
gebräuchl. gewesen und vorgenom-
men worden, damit man erfahren
möge, daß die göttliche Lehre recht
getrieben, so falsche Lehren einreis-
sen wolten, dieselben abgewandt
und allenthalben ein christl. gott-
seel. Leben von Pastoren und Zu-
hörern geführet, und alle besindens
de Mängel, sonstens besorg-ärgerl.
Nachfolge bey Zeiten zuverhüten,
abgeschafft werden mögen, so sol-
len ic.

u) Conf. Monita Generalia
über die Kirchen und Capell-Rech-
nungen

* * *

tamen ius visitandi Superintendentibus nostris maiorem potestatem in Pastores sibi subordinatos ciuesque sui territorii tribuit, quam olim habuerunt Episcopi, quos nullo plane imperio nullaque iurisdictione instructos fuisse, cum ex iis facile colligi potest, quae supra de ipsa nominis, nudam inspectionem denotantis, explicatione in medium attulimus, tum alii ex instituto late demonstrarunt ^{x)}. Omnis igitur ipsorum potestas intra terminos amicabilis compositionis fese continebat, quae sub nomine Episcopalis audientiae intelligi solet. ^{y)} Innuunt hoc ipsi canones, quibus passim iniungitur Episcopis, ut *dissidentes fratres, siue Clericos s. Laicos ad pacem magis, quam ad iudicium, coercent,* ^{z)} itemque, ut ad solum Deum et salutem populi habentes respectum, omni tepiditate semota, ad pacem firmiter tenendam mutuum sibi consilium et auxilium praebeant; ne-

G

que

nungen de anno 1727. et Visitations-Directorium, nach welchem die General und Special Superintendenzen bey den special Kirchen- und Schul-Visitationen sich zu richten haben de anno 1734. T. I. der Chur-Braunschweig-Lüneb. Landes-Ordnungen N. XVII. et XXVI.

^{x)} Conf. omnino SALMAS. de primatu papae, add. ZIEGL.

de Episcop. L. III. c. 30. et in Dicast. Concl. 16. LINCK. de Iure Episcopali cap. XI.

^{y)} Vid. Tit. C. de Episcop. audient. ibiq. DIONYS. GOTHO FREDVS not. e. conf. ZIEGL. in Superint. c. 16. et BOEHMER. I. E. P. L. I. Tit. 31. §. 87.

^{z)} c. 7. D. 90.

que hoc alicuius amore vel b odio praetermittant.^{a)} Iisdem limitibus circumscriptam videamus cognitionem causarum, quae Superintendebus relicta est.^{b)} Et quamvis alicubi eis decisiones nonnullarum causarum leuioris momenti, ne partes statim Consistorio negotium faceant, sit

^{a)} c. 11. cit. dist. 90.

^{b)} Id clare patet ex ordinat. eccles. Sax. ex qua varia capita eo spectantia excerpit ZIEGLERVS l. c. quae vbi de causis coram Superintendebus finiendis loquuntur, phrases von güt. Verhören, die Parthenen mit wissenden und biligen Dingen zu vereinigen, occurruunt additurque: Da über solche Unterhandlung und angewandten Fleiß sie einander rechtf. Borderung nicht erlossen wolten, soll der Superintendentis mit dem Amtmann Erb- und Gerichts-Herrn an unser Consistorium gelangen lassen, was sie zwischen ihnen gehabest, wie alle Sachen beschaffen, und an wen die Güte erwidben, daselbst durch sie unsere Consistorialen der Parteien Zwytracht und Sachen, so viel möglich güt. und ohne Weitläufigkeit, auch da die Güte nicht statt fünde, durch Recht, doch ohne langen Proces, sum-

marischer Weise entschieden werden sollen. Quae totidem fere verbis disposita sunt in Ord. eccles. Brunsv. cit. T. I. p. 241. Cum iisdem plane conueniunt, quae sancta sunt in Edicto Visitat. Regio Boruss. de ao. 1715. §. 32. sqq. hisce verbis: Seynd sie einiger Puncte halber streitig, muß Visitator die Güte tentiren, und wann solche statt findet, den Punct so wie er unter denen Interessenten verglichen worden, der Designation inserire und dieselbe alsdann gleichfalls von allen unterschreiben lassen und einsenden. Will die Güte nicht statt finden, muß der Visitator hier und überall bey der Visitation sich aller rechtlichen Decisionen gängl. enthalten, und die Puncta, darum man einig, von allen Theilen unterschreiben lassen, die streitigen Puncta aber hernach besfügen und zu des Consistorii oder der General-Visitationen rechtlichen Entscheidung aussstellen.

demandata; non alia tamen subintelligitur, quam quae per modum transactionis liti finem imponit. Vnde nequidem primam Instantiam in sensu proprio ac iuridico illis tribui vult CARPOVIVS^{c)}, quem sequitur ZIEGLERVS^{d)}, ab Ill. BOEHMERO quoque^{e)} suo suffragio exceptus; quum decisiones ipsorum vires rei iudicatae consequi nequeant, sed, ubi partes litigantes ad concordiam amice perduci non potuerunt, res ad Senatum ecclesiasticum, qui Principis nomine iurisdictionem ecclesiasticam exercet, tanquam ad forum ordinarium, deferenda et ab eo sententia sit expectanda. Nihilo tamen minus Superintendantibus eandem fidem, ac iudici, haberi de rebus, quae coram ipsis sic gestae fuerunt, adeoque Registraturas eorum semiple-nam probationem facere, recte contendunt HORNIVS^{f)} et Perill. WERNHERVS^{g)}.

§. VIII.

Tantum vero abest, ut iurisdictio ecclesiastica ius competat, ut ne quidem ius excommunicandi,

G. 2. VI. c. 18.

c) *Iurispr. Confessor.* L. III.
def. 4.

d) I. c. §. 16. sqq.

e) I. c. §. 88. et L. II. Tit.
27. §. 18. L. III. Tit. 39. §. 84.

f) In diss. de probatione plena per unum testem c. II. thes.
8.

g) P. II. obs. 481.

candi, in quo alias potestatem ecclesiasticam praecipue sese exserere, nonnulli sibi persuaserunt^{b)}, sibi vindicare propriae auctoritate ac sine praescitu superioris, ad quem omnis spectat disciplina ecclesiastica, membrum aliquod a corpore ecclesiastico rescindere possintⁱ⁾, quod neque Episcopos primitiuae ecclesiae facere potuisse, sed ad excommunicationem decernendam consensu et iudicio totius ecclesiae opus habuisse, compertum est.^{k)} Ex hoc ipso fundamento Superintendentes nostri neque deprecationem publicam s. poenitentiam ecclesiasticam sua auctoritate, sed iussu demum principis aut Consistorii, quod eius vicem sustinet, vel iniungunt, vel iniunctam remittunt.

INDEX

b) Vid. RECHT de *Excommunicatione*.

i) Vid. REINKING. de *Reg. Sec. et eccl. L. III. Class. 6. c. 2. n. 25.* ZIEGLER. l. c. cap. 18. BOEHMER. l. c. L. I. Tit.

31. §. 89. PERTSCH. l. d. §. 262. et in Tract. vom Recht

des Kirchen-Banns c. IV. §. 1. ibiq. cit. EDM. GIBSON. of *Visitations parochial and General* p. 122. sqq. et IOH. HVGYES diss. prael. ad libr.

CHRYSOST. de *Sacerdot.* p. 99. sq.

k) Conf. Scriptores modo laudatos.

INDEX RERUM.

A.

Adiuncti

ecclesiae Rom. p. 3. eorum origo
ibid. substituuntur episcopis ib.
Superintendentium 4. 22. eorum
origo 4. in Sax. Elect. inueniuntur
22. et in Ducatis Sax. 23.
non vero extra Sax. ibid. similes
illis fuerunt Locumtenentes Ar-
chidiaconorum in terris Brun-
sfuico-Luneburg. ibid. eorum
Subordinatio ibid. sunt vel me-
diati vel immediati 24

Adiunctura

Frauenbreitungen est immediata

Aediles Cereales

apud Romanos episcopi sunt nomi-
nati 29. eorum officium ibid.

Apostoli

ecclesias in ciuitatibus condiderunt
4. in vicis verbum diuinum do-
cuerunt 5. presbyteros elegerunt
40. ecclesias visitarunt 46

C.

Coadiutores

ecclesiae Rom. 3. substituuntur
episcopis ibid.

Chorepiscopi

sunt vocati episcopi in agris 10.
ita vocati sunt a Χρήστῳ ib. subieci-
tuerunt episcopis ciuitatenibus
11. veri fuerunt episcopi, 13.
ipsorum potestas in conciliis Sae-

culi IV. fuit limitata, 14. vocan-
tur episcoporum comministri et
collegae ibid. item vicarii, ibid.
duplicis generis fuerunt in ve-
tere ecclesia ibid. penitus tan-
dem sunt sublati 15. in ecclesia
Occidentali diutius floruerunt
18. 19. a Carolo M. sunt re-
probati, 19. in ipsum locum
Decani rurales et plebani sunt
surrogati, 20. comparantur cum
Adiunctis Superintendentium 22

Chorepiscoporum nomen tardius in-
notuit, quam ipsa res, 6. prima
mentio facta in Synodo Ancyranæ
10. in concilio Neocaesariensi
ibid. Antiocheno, ibid. Laodi-
ceno, ibid. Chalcedonensi, ibid.
dignitas in Occidente non fuit
ignota, ibid. conditio in ecclesia
Anglicana, 20. tempore Hen-
rici VIII. ibid. Iacobi I. ibid.

Confessoria

Protestantium iurisdictionem ecclæ-
siasticam nomine principis exer-
cent 24

Confessorii praeses
potest esse ICtus 44

Custodes portuum
episcopi sunt dicti, 28

D.
Damas,
epistola quaedam supposititia, 15

Decani

G. 3

- * * *
- Decani*
rurales et plebani surrogati fuerant in
locum Chorepiscoporum 20
Decanorum nomen extra Sax. est
receptum 23
- Decisiones*
Superintendentium non consequuntur
vires rei iudicatae 51
- Deprecationem publicam*
Superintendentes non iniungunt 52
iniunctam non remittunt ibid.
- Dii*
gentilium episcopi sunt vocati 26
- Dioeceses*
curae Superintendentis sunt demandatae 21. diuiduntur in parochias 22
- Disciplina ecclesiastica*
pertinet ad superiorem 52
- E.*
Ecclesia
primitiuae suos habuerunt presbyteros s. episcopos 8. Euangelicae in dioeceses sunt diuisae 37
- Episcopalis*
audientia 49. *iurisdictio* hodie est penes principes, 21
- Episcopatus*
non latius ab initio quam hodiernae parochiae patuerunt 9
- Episcopi*
cur ita dicti 33. 34. er presbyteri ab initio aequales fuerunt 8. 36 in agris chorepiscopi sunt vocati 10. comparantur meretricibus in epistola DAMASI 19. nomen est
- antiquissimum 25. Diis gentiliham fuit tributum 26. regibus ib. inspectoribus rerum profanarum ibid. et 28 apud Graecos 27. Indos 28. Romanos 28. 32. Christianos 32 Superintendentes sunt dicti 32 eorum nomen repudiatur 37. superest hodie in Anglia, Dania et Suecia 39. in Polonia 40 primitiuae ecclesiae concionati sunt 42. sacramenta administrarunt ib. non habuere ius excommunicandi 52 munus docendi sibi proprium fecerunt 44. nullam habuerunt iurisdictionem 49 eorum in urbibus ambitio Saeculo IV. 9. sibi solis titulum episcopi reseruarunt 10 eorum dissolutum viuendi genus describitur 19
- G.*
Gemiles
cur pagani vocati, 7
- Gentilium*
indignatio aduersus coetus Christianorum 7
- I.*
Inspectio
dissent apud Rom. a potestate 26
- Inspectores*
rerum profanarum olim episcopi 26. 28 sunt dicti
- Iureconsultus*
potes esse praeses consistorii 44
- Iuris-*

<i>Iurisdictio episcopalis</i>		<i>Presbyteri</i>
hodie est penes principes	21	et episcopi ab initio aequales fuerunt 8. 36. sapientes sunt vocati
<i>Ius circa sacra</i>		40. electi sunt ab Apostolis ib. in docentes et regentes dispescuntur
poteſtati ciuilis vindicatum 21. principibus euangelicis restitutum ib.		43
<i>L.</i>		primitiuae ecclesiae concionati sunt
<i>Locutientes</i>		42. sacramenta administrarunt ib.
Archidiaconorum in terris Brunsui-co-Luneb. similes fuerunt Adiunctis Superintendentium	23	<i>Princeps</i>
<i>Lvthervs</i> Superintendentes epis- copos vocauit	38	poteſt Superintendentibus episcopi nomen tribuere
<i>M.</i>		39
<i>Medici</i>		<i>Prouinciae Euangelicae</i>
olim dicti sunt periodeutae 16. sunt immunes ab onere tutelae	ibid.	in dioeceses sunt diuise
<i>Metropolitani</i>		21
munus 36. nomen in Hassia adhuc est in usu	40	<i>R.</i>
<i>P.</i>		
<i>Parochi</i>		
ſubſunt Superintendenti	22	<i>Reges</i>
<i>Parochiae</i>		episcopi ſunt dicti.
vocabulum a rusticaniſ ecclesiis ad urbanas eſt translatum	9	26
<i>Periodeuta</i>		<i>Regionarii</i>
eſt curator animarum 15. fuit titulus Medici ib. et deinde Medicastri 16		vocati ſunt Chorēpiscopi
<i>Petrus</i>		10
tres habuit chorēpiscopos 6		<i>Registratura Superintendentium</i>
<i>Ponitentiam ecclesiasticam</i>		ſemiplenam faciunt probationem 51
Superintendentes non injungunt 52. iniunctam non remittunt	ibid.	<i>Ruris episcopi</i>
<i>Praefecti orae maritimae</i>		nominati ſunt Chorēpiscopi
episcopi ſunt dicti	28	10
<i>S.</i>		<i>S.</i>
		<i>Senatus ecclesiasticus</i>
		exerget iurisdictionem ecclesiasti- cam nomine Principis,
		51
		<i>Sopraindente</i>
		Italorum
		32
		<i>Status ecclesiasticus</i>
		per reformationem fuit mutatus 21
		<i>Subſtituti</i>
		ministerii ecclesiastici apud Prote- ſtantes
		4
		<i>Superin-</i>

<i>Superintendent</i>	
<i>Anglorum</i>	32
<i>Superintendens</i>	
<i>aquarum Bononiensium</i>	31
<i>sunt Superiores parochorum</i>	22
<i>vocantur praepositi</i>	33.
<i>Super-</i>	
<i>intentores ib.</i>	Decani 35.
<i>attendentes</i>	38.
<i>sunt veri episco-</i>	
<i>pi 36. 40. 41. V T H E R O</i>	episcopi
<i>vocantur</i>	38. et a multis ICtis 39.
<i>in Scotia A. 1640.</i>	adhuc epi-
<i>scopi sunt vocati</i>	40
<i>nostri docent verbum diuinum</i>	43.
<i>peragunt reliqua sacra ibid.</i>	
<i>candidatis ministerii suggestum appre-</i>	
<i>riunt 45.</i>	examinant vocatos ib.
<i>confirmant examinatos ibid.</i>	
<i>ordinant confirmatos ibid.</i>	
<i>ine-</i>	
<i>stiunt ordinatos ibid.</i>	prospic-
<i>ciunt ecclesiis vacantibus ibid.</i>	
<i>tuentur priuilegia sibi subiecto-</i>	
<i>rum ibid.</i>	exercent inspectionem
<i>in scholas et hospitalia ibid.</i>	
<i>exigunt rationes ab administratori-</i>	
<i>bus bonorum ecclesiasticorum ib.</i>	
<i>gerunt curam orphanorum et</i>	
<i>viduarum ibid.</i>	inquirunt in vi-
<i>tam et mores parochorum et pa-</i>	
<i>rochianorum 46.</i>	habent ius visi-
<i>tandi scholas et ecclesias 47.</i>	
<i>non</i>	habent iurisdictionem ecclesiasti-
<i>cam 50. 51.</i>	
<i>decidunt tamen ali-</i>	
<i>cubi cauſas leues</i>	ibid.
<i>non habent ius excommunicandi</i>	
<i>poenitentiam ecclesiasticam</i>	52.
<i>non iniungunt ibid.</i>	iniunctam
<i>non remittunt,</i>	ibid.
<i>Generales in Sax. Elect. in desuetu-</i>	
<i>dinem abierunt</i>	22
<i>Generalissimus in ducatu Luneb.</i>	40
<i>Speciales in terris Brunsuico-Lune-</i>	
<i>burg. sunt frequentes</i>	23
<i>Generali plures Speciales sunt sub-</i>	
<i>ordinati 22.</i>	in Sax. Electorali
<i>ibid. in Ducatibus Saxoniae 23.</i>	
<i>non extra Saxoniam,</i>	ibid.
<i>ies non est tribuenda prima instan-</i>	
<i>tia</i>	51
<i>eius nomen varios habet significa-</i>	
<i>tus 30.</i>	titulus non est nouus 35.
<i>circa annum 1528.</i>	viu inua-
<i>lit</i>	38
<i>ecorum decisiones non consequen-</i>	
<i>tur vires rei iudicatae 51.</i>	regi-
<i>strutae semiplenam faciunt</i>	
<i>probationem</i>	ibid.
<i>Superintendenturae Adiuncti,</i>	
<i>ecorum origo,</i>	4
<i>Surintendent</i>	
<i>apud Gallos</i>	31
<i>V.</i>	
<i>Vicani</i>	
<i>adpellati sunt chorepiscopi</i>	10
<i>item vicarii 14.</i>	villani 10
<i>Visitationes</i>	
<i>ecclesiasticae</i>	46 seq.

Kz 24226

X 2368/144

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

urn:nbn:de:gbv:3:1-290842-p0064-1

DFG

Farbkarte #13

B.I.G.

C 18. num. 32.

ENRICI AYRERI D.

ANNIAE REGIS ET DVCIS ELECTO-
VRGICI AB AVLAE CONSILIIS IVR.
EMIAE GOTTINGENSIS H. T. PRO-
COLLEGII IVRIDICI DEGANI

TIONES BINAE

ALTERA

DE

V N C T I S

T E N D E N T I V M

O P O R V M V E T E R I S
I A E P R O P A G I N E

ALTERA

DE

T E N D E N T I B V S

M P R O T E S T A N T I V M

I V E T E R I S E C C L E S I A E
P R O P A G I N E

A S I G I L L A T I M

N C T I M C V M I N D I C E
E D I T A E :

L I P S I A E

S T I A N V M L A N G E N H E M I V M

1 0 1 0 C C X L I V .

